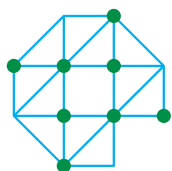

Werkpakket

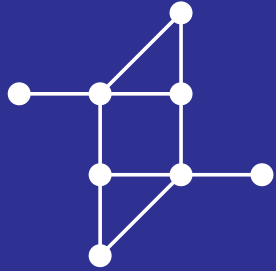
Proeftuin (Digitaal) Formatief Toetsen

Professionaliseringsaanpak voor docenten
in het hoger onderwijs

Versnellingsplan
Onderwijsinnovatie
met ICT

 docentprofessionalisering

Werkpakket

Proeftuin (Digitaal) Formatief Toetsen

Professionaliseringsaanpak voor docenten
in het hoger onderwijs

Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT

Zone Faciliteren en professionaliseren van docenten
www.versnellingsplan.nl

Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT

Deze proeftuin is gebaseerd op (1) de professionele ontwikkelingsinterventie formatief toetsen voor het voortgezet onderwijs, genaamd InformEd, ontwikkeld door de Universiteit Twente (Christel Wolterinck, Kim Schildkamp, Cindy Poortman, Adrie Visscher en Jitske de Vries) en SLO (Bas Trimbos, Emiel de Kleijn en Inge Jansen) in samenwerking met de Universiteit Maastricht (Jeroen van Merriënboer (2020); (2) De formatieve beoordelingscyclus zoals ontworpen door Gulikers en Baartman (2017) en (3) De professionele ontwikkelingsinterventie leernetwerken formatieve beoordeling van Wageningen University (Judith Gulikers), Hogeschool Utrecht (Liesbeth Baartman) en SLO (Gerdineke van Silfhout en Bas Trimbos) (2020).

Met medewerking van

Marloes Luttkhuis (Universiteit Twente), Marike ter Maat (Universiteit Twente), Kim Schildkamp (Universiteit Twente), Cornelise Vreman-de Olde (Universiteit Twente), Marlies ter Beek (Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT), Dorien Hopster-den Otter (Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT), Egbert Neels (Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT)

Februari 2021

N.B.

Omwille van de leesbaarheid wordt bij het verwijzen naar deelnemers aan de proeftuin gebruik gemaakt van 'de docent'. Dit kan men echter ook interpreteren als de rol die een deelnemer heeft, zoals 'de onderwijsontwerper' of 'de ICTO-medewerker'. Ook wordt er in de tekst gebruik gemaakt van 'hij' en 'zijn'. Waar 'hij' of 'zijn' staat, kan uiteraard ook 'zij' of 'haar' worden gelezen.

Op deze uitgave is de Creative Commons Naamsvermelding 4.0-licentie van toepassing. Maak bij gebruik van dit werk vermelding van de volgende referentie: Zone Faciliteren en professionaliseren van docenten (2021). Werkpakket proeftuin (digitaal) formatief toetsen. Utrecht: Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT.

Inhoudsopgave

Achtergrond	5
Doel	6
Inhoudelijke verantwoording	6
Doelgroep	8
Randvoorwaarden	9
Werkwijze in de praktijk	11
Leerdoelen	11
Vorm	13
Inhoud en opzet	14
Evaluatie	15
Referenties	17
Materialen	19

Achtergrond

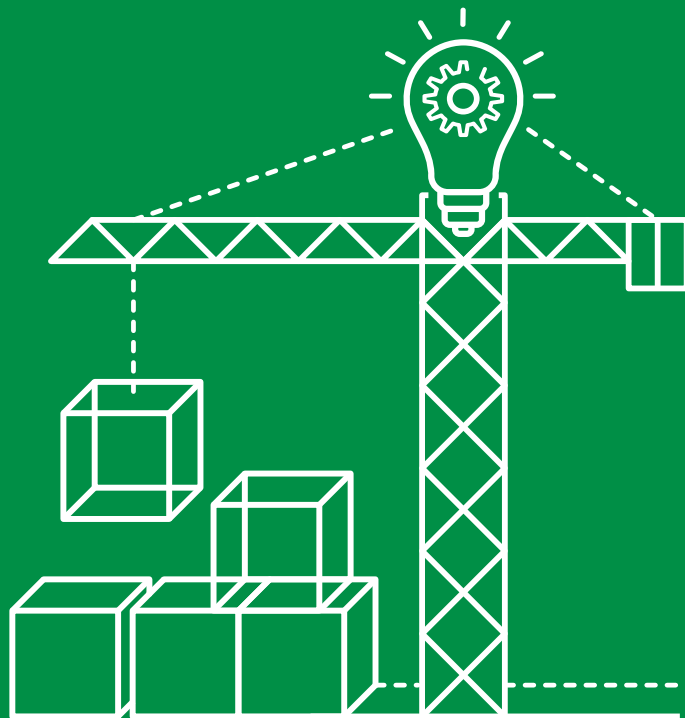
De proeftuin (Digitaal) Formatief Toetsen is ontstaan in het kader van het **SURF Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT**. Met het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT wordt gewerkt aan de kansen die digitalisering het hoger onderwijs in Nederland biedt. De missie van het Versnellingsplan is om binnen de eigen instelling én in samenwerking met andere universiteiten en hogescholen, ruimte te creëren om substantiële stappen te zetten op het gebied van digitalisering in het hoger onderwijs in Nederland. Het Versnellingsplan is een samenwerking van de Vereniging van Universiteiten, Vereniging Hogescholen en SURF.

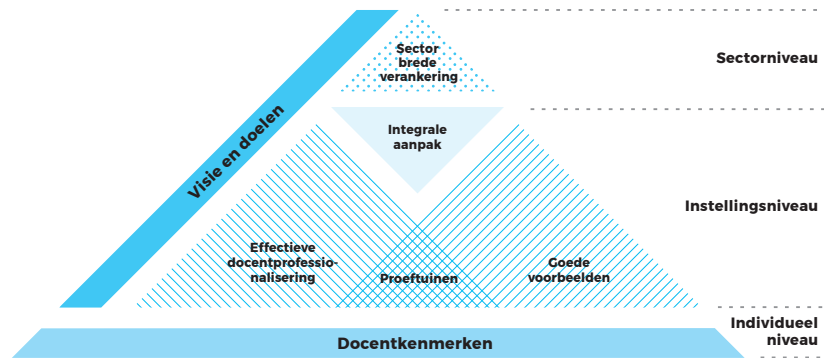
Het vierjarig programma loopt van 2019 tot 2022 en is gebaseerd op drie ambities:

- Aansluiting op de arbeidsmarkt verbeteren;
- Flexibilisering van het onderwijs stimuleren;
- Slimmer en beter leren met technologie.

De **zone Faciliteren en Professionaliseren van docenten** (hierna: Docentprofessionalisering) werkt toe naar een manier waarop instellingen kunnen nagaan in hoeverre zij in hun organisatie docenten effectief faciliteren en professionaliseren op het gebied van onderwijsinnovatie met ICT. Instellingen kunnen vervolgens op basis van een collectie van (bewezen) effectieve professionaliseringsstrategieën aan de slag met een verbetertraject. Daadwerkelijke versnelling vindt immers plaats in de instellingen. Daarom is in het bijzonder aandacht voor de ondersteuners van docenten en managers.

De zone Docentprofessionalisering werkt aan vijf thema's, op sectorniveau, instellingsniveau en individueel niveau, die verbeeld zijn in een piramidemodel (zie Figuur 1). Eén van die thema's is Proeftuinen voor professionalisering.

Figuur 1 Het piramidemodel van de Zone Faciliteren en professionaliseren van docenten.

Binnen het thema **Proeftuinen** combineert de zone enerzijds effectieve bouwstenen voor docentprofessionalisering en anderzijds goede inhoudelijke voorbeelden van onderwijsinnovatie met ICT in verschillende proeftuinen (Figuur 1). Deze proeftuinen worden zodanig ontwikkeld, beschreven en getest dat docenten worden geïnspireerd en geïnformeerd om aan de slag te gaan met het ontwerpen en geven van goed (doordacht) onderwijs en daarbij slim gebruik maken van digitale technologie – maar alleen als dat de didactiek ten goede komt.

Doel

Op de Universiteit Twente hebben docenten de wens om formatief toetsen in hun onderwijs te integreren, met als doel de kwaliteit van hun onderwijs en de kwaliteit van het leerproces van studenten te verbeteren. Daarom heeft de zone Docentprofessionalisering in samenwerking met het Centre of Expertise in Learning and Teaching (CELT), de onderwijsafdeling van de Universiteit Twente, de proeftuin (Digitaal) Formatief Toetsen ontwikkeld.

Inhoudelijke verantwoording

De afgelopen jaren is er binnen het onderwijs veel aandacht geweest voor formatief toetsen (ook wel diagnostisch toetsen of formatief evalueren genoemd), omdat het de leerresultaten en het leerproces van studenten kan verbeteren¹. Formatief toetsen is het verzamelen, interpreteren en gebruiken van informatie over het leerproces door docenten, studenten of medestudenten. Het doel hiervan is betere of beter onderbouwde beslissingen te nemen over vervolgstappen voor lesgeven en leren dan als deze informatie niet was ontlokt².

Deze definitie toont verschillende kenmerken van formatief toetsen:

- Formatief toetsen kan worden toegepast door *verschillende mensen*. Docenten worden vaak gezien als degenen die verantwoordelijk zijn voor het interpreteren en inzetten van informatie. In deze definitie wordt echter benadrukt dat studenten ook actief betrokken zijn, die zichzelf of hun medestudenten kunnen toetsen.
- Het bewijs over het leerproces van een student kan *meerdere vormen* aannemen, variërend van informeel tot formeel. Een docent of student kan bijvoorbeeld informatie halen uit gesprekken, opdrachten, observaties in de klas, een digitale app of een toets.
- Het bewijs over het leerproces van een student wordt *doelgericht* verzameld. Dit onderscheidt formatief toetsen van een algemene theorie over lesgeven en leren.
- De focus ligt bij formatief toetsen op de *beslissingen over de vervolgstappen* in het lesgeven en leren. Dat betekent dat formatief toetsen niet alleen een toetsinstrument is dat gegevens verzamelt over het leerproces van een student, maar ook een proces is waarin deze informatie wordt geïnterpreteerd en gebruikt om dat leerproces te ondersteunen.
- Hierdoor kunnen er *betere of beter onderbouwde* beslissingen worden genomen, dan als deze informatie niet was ontlokt tijdens het formatieve proces. Dit deel van de definitie laat zien dat de vervolgstappen niet per se hoeven af te wijken van het oorspronkelijke plan. Soms is de beste vervolgstap om te doen wat de docent oorspronkelijk van plan was voordat er bewijs werd ontlokt. In dat geval zou het formatief toetsen niet tot andere vervolgstappen leiden, maar zouden deze stappen beter onderbouwd zijn.

Er wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen formatief toetsen en summatief toetsen. Formatief toetsen wordt gekenmerkt door het doel studenten te ondersteunen in het leerproces. Summatief toetsen is bedoeld om een uiteindelijke beslissing te nemen over het leerproces van de student, bijvoorbeeld met het oog op selectie, certificatie of verslaglegging³.

Er zijn verschillende theoretische modellen ontwikkeld om inzicht te bieden in het formatieve toetsproces⁴⁻⁶. In deze proeftuin wordt het model van Gulikers en Baartman⁶ gebruikt, dat laat zien hoe docenten formatief toetsen in de praktijk kunnen brengen. Het model bestaat uit vijf stappen:

1. *Verhelder samen met je studenten de verwachtingen ten aanzien van het onderwijs:*
Dit betekent dat docenten en studenten duidelijke leerdoelen en succescriteria kunnen formuleren, waaruit de gewenste prestatie blijkt.
2. *Ontlok en verzamel studentreacties:*
In deze fase gebruiken docenten verschillende informele en formele instrumenten om doelgericht gegevens te verzamelen over de huidige prestaties van de studenten. Voorbeelden van deze instrumenten zijn opdrachten, toetsen en observaties.

3. Analyseer en interpreteer studentreacties:

Docenten nemen de tijd om de huidige prestaties te vergelijken met de gewenste leerdoelen en succescriteria. Ze analyseren mogelijke misconcepties en koppelen deze aan de individuele omstandigheden van de studenten, bijvoorbeeld de geleverde inzet, de gemaakte vooruitgang, en de specifieke context. Ze kunnen de studenten ook activeren om hun prestaties zelf te analyseren.

4. Communiceer met studenten over de resultaten

In deze fase wordt concrete feedback gegeven, gericht op de huidige misconcepties en op hoe ze hun resultaten kunnen verbeteren. Self- en peerfeedback worden vaak genoemd als krachtige formatieve toetspraktijken in deze fase.

5. Onderneem vervolgstapjes: pas het onderwijs en leren (zo nodig) aan

Ten slotte bepalen de docenten welke vervolgstappen ze moeten nemen. Ze kunnen minimale feedback geven, het leerdoel opnieuw onderwijzen, de misconceptie wegnemen of de student verder laten oefenen in het geval van misconcepties⁷. Als het leerdoel is bereikt, kunnen ze een nieuw leerdoel kiezen. In dat geval begint de formatieve toetscyclus opnieuw en wordt er een iteratief proces gecreëerd.

Het gebruik van technologie kan de docenten en studenten in deze fasen van formatief toetsen ondersteunen. Er zijn bijvoorbeeld verschillende digitale hulpmiddelen die een snel en nauwkeurig overzicht kunnen geven van de huidige prestaties van alle studenten in de klas. Bepaalde hulpmiddelen kunnen helpen bij het analyseren van de verzamelde informatie, en kunnen (suggesties voor) feedback geven over hoe studenten hun werk kunnen verbeteren⁶.

Er zijn verschillende factoren van belang voor een succesvolle implementatie van formatief toetsen. Ten eerste hebben docenten een positieve houding nodig ten opzichte van formatief toetsen en moeten zij de benodigde kennis en vaardigheden ontwikkelen. Ten tweede moeten studenten actief betrokken worden en kunnen reflecteren op hun leerproces. Ten slotte is er ondersteuning vanuit de onderwijsinstelling nodig, bijvoorbeeld door het beschikbaar stellen van faciliteiten en tijd om te experimenteren met formatief toetsen.

Doelgroep

De proeftuin (Digitaal) Formatief Toetsen is ontwikkeld voor docenten in het hoger onderwijs (universiteiten/hogescholen), die hun didactische vaardigheden met betrekking tot formatief toetsen willen ontwikkelen. Het is wenselijk dat de deelnemers een Basis Kwalificatie Onderwijs (BKO)-traject of een equivalent daarvan hebben afgerond, of minimaal 3 jaar als docent op een universiteit of hogeschool hebben gewerkt. Docenten moeten de gelegenheid krijgen om formatief toetsen in hun onderwijspraktijk te implementeren terwijl ze deelnemen aan de proeftuin.

Randvoorwaarden

Naast deze proeftuin (Digitaal) Formatief Toetsen, moet de instelling over de volgende hulpmiddelen beschikken:

- Video-opnameapparatuur voor elke docent.
- Een elektronische leeromgeving waarin de inhoud van de proeftuin wordt ondergebracht. Docenten moeten toegang krijgen tot deze leeromgeving om het materiaal te kunnen lezen, de opdrachten te kunnen uitvoeren en de activiteiten voor elke bijeenkomst te kunnen voltooien.
- Een onderwijskundig specialist met expertise op het gebied van formatief toetsen, die de bijeenkomsten begeleidt en de deelnemers feedback kan geven op hun formatieve toetspraktijken. Om de bestaande kennis en vaardigheden op het gebied van formatief toetsen te vergroten raden we aan de volgende literatuur te lezen/bekijken:
  - William, D. (2011). *Embedded Formative Assessment*. Bloomington: Solution Tree Press
  - The classroom experiment (Dylan William)
    - Part 1. www.youtube.com/watch?v=J25d9aC1GZA
    - Part 2. www.youtube.com/watch?v=1iD6Zadhg4M

Werkwijze in de praktijk

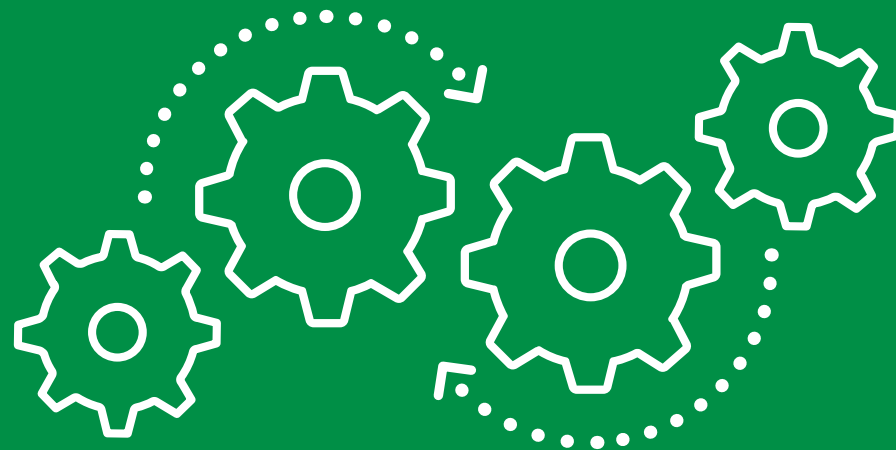
Leerdoelen

Na afloop van de proeftuin (Digitaal) Formatief Toetsen is de docent in staat om:

1. verwachtingen naar studenten te verhelderen door het ontwikkelen en delen van leerdoelen en succescriteria;
2. studentreacties te verzamelen door middel van informele en formele data;
3. studentreacties te analyseren in relatie tot de leerdoelen;
4. met studenten te communiceren over hun resultaten in relatie tot de leerdoelen en succescriteria;
5. het lesgeven en leren aan te passen op basis van de verzamelde informatie.

Voor elk leerdoel zijn de volgende succescriteria geformuleerd. Hierbij is het belangrijk om te melden dat niet alle succescriteria in één les hoeven te worden toegepast.

1. De docent is in staat om verwachtingen naar studenten te verhelderen door het ontwikkelen en delen van leerdoelen en succescriteria.
  - De docent bespreekt het leerdoel/de leerdoelen voor het college met de studenten.
  - De docent bespreekt het leerdoel/de leerdoelen voor de module/het semester/het jaar met de studenten.
  - De docent bespreekt met studenten het belang van de leerdoelen en het bereiken ervan.
  - De docent controleert of de studenten de leerdoelen begrijpen.
  - De docent bespreekt met studenten hoe een goed uitgevoerde taak eruit ziet (de succescriteria).
  - De docent betreft de studenten in het formuleren van succescriteria of laat de studenten deze zelf ontwikkelen.
  - De docent gebruikt voorbeelden van verschillende kwaliteit om studenten te laten zien hoe succes eruit ziet.
  - De docent verwijst tijdens het college meerdere keren naar de leerdoelen.
  - De docent verwijst tijdens het college meerdere keren naar de succescriteria.
2. De docent is in staat om studentreacties te verzamelen door middel van informele en formele data.
  - De docent verzamelt informatie over het leren van studenten in relatie tot de leerdoelen en succescriteria.
  - De docent gebruikt verschillende manieren om informatie te verzamelen (bijvoorbeeld praktijkexamens, quizjes, vragen stellen, presentaties).
  - De docent verzamelt informatie over het leerproces van alle studenten.

- De docent gebruikt technologie bij het informatie verzamelen.
  - De docent stelt vragen gericht op het begrijpen en identificeren van misconcepties in plaats van vragen naar het goede antwoord.
  - De docent laat zien dat fouten maken mag tijdens het verzamelen van informatie over het leren van studenten.
  - De docent vraagt studenten om hun antwoorden uit te leggen of verder toe te lichten.
  - De docent moedigt de studenten aan om informatie te verzamelen over hun leren in relatie tot de leerdoelen en succescriteria.
  - De docent laat studenten hun reacties en antwoorden aan elkaar uitleggen.
  - De docent gebruikt vormen van peer- en selffeedback zodat studenten elkaars en hun eigen begrip verder kunnen evalueren en uitdiepen.
3. De docent is in staat om studentreacties te analyseren in relatie tot de leerdoelen.
- De docent neemt de tijd om studentreacties diepgaand te bespreken.
  - De docent analyseert de studentreacties in relatie tot de leerdoelen en succescriteria.
  - De docent identificeert misconcepties, sterke en zwakke punten op klasniveau.
  - De docent oordeelt niet te snel, stelt vervolgvragen en verzamelt aanvullend bewijs.
  - De docent laat studenten hun eigen werk vergelijken met de succescriteria.
  - De docent laat studenten elkaars werk vergelijken op basis van de succescriteria.
  - De docent gebruikt technologie om studentreacties te analyseren en te interpreteren (bijvoorbeeld Kahoot/Mentimeter/Socrative app of een digitale leeromgeving).
4. De docent is in staat om met studenten te communiceren over hun resultaten in relatie tot de leerdoelen en succescriteria.
- De docent bespreekt de sterke punten van de hele klas.
  - De docent bespreekt verbeterpunten van de hele klas.
  - De docent bespreekt de sterke punten met (groepjes) individuele studenten.
  - De docent bespreekt de verbeterpunten met (groepjes) individuele studenten.
  - De docent laat studenten hun eigen sterke punten en verbeterpunten benoemen.
  - De docent geeft feedback gerelateerd aan de leerdoelen en succescriteria.
  - De docent geeft studenten feedback tijdens het werken aan een taak.
  - De docent geeft concrete verbeter suggesties in relatie tot de leerdoelen en succescriteria.
  - De docent betreft studenten in het geven van feedback (self- of peerfeedback).
5. De docent is in staat om het lesgeven en leren aan te passen op basis van de verzamelde informatie.
- De docent past de instructie aan op basis van de analyse van studentreacties:
    - Hun sterke punten, zwakke punten en misconcepties
    - Op individueel/groepje/klas niveau
    - Leerdoelen en leerlijnen

- De docent gebruikt een breed scala aan instructievaardigheden, meer dan enkel herhalen, versnellen of vertragen.
- De docent gebruikt alternatieve vormen van instructie als een bepaalde vorm niet blijkt te werken.
- De docent is niet bang om af te wijken van een vooraf ontwikkeld plan voor het college of de module.
- De docent geeft studenten de gelegenheid om tijdens de module hun werk te verbeteren en voortgang te tonen.
- De docent besluit samen met studenten wat de volgende stap in hun leren is.
- De docent laat de studenten individueel bepalen wat de volgende stap in hun leren is.
- De docent laat studenten collectief bepalen wat de volgende stap in hun leren is.

Vorm

Voor deze proeftuin is gebruik gemaakt van de volgende bouwstenen met betrekking tot kenmerken van de professionalisering⁸:

- Actief leren. Docenten verwerken het materiaal op actieve wijze, door middel van het maken van opdrachten en het bespreken van video-opnames.
- Samenwerkend leren. Docenten werken samen in tweetallen of groepjes, waarbij ze de video-opnames delen en elkaar feedback geven op succesvolle en minder succesvolle aspecten van de implementatie.
- Doel helder formuleren. Er zijn leerdoelen en succescriteria geformuleerd waaraan de docenten tijdens de proeftuin werken. De bijeenkomsten kunnen worden aangepast aan de behoeften en leerdoelen van de docenten.
- Ondersteuning van experts. De proeftuin wordt verzorgd door een onderwijskundig specialist met expertise op het gebied van formatief toetsen.
- Evidence-informed aanpak. De proeftuin is gebaseerd op literatuur over formatief toetsen zoals hieronder weergegeven.
- Relateren aan de eigen praktijk van docenten. Docenten kunnen formatief toetsen direct in hun eigen praktijk implementeren en bespreken hun eigen praktijken door middel van video-opnames.
- Gebruik van technologie: De proeftuin bevat verschillende technologische componenten.
- Kennis over technologie: De proeftuin gaat over digitaal formatief toetsen en de mogelijke toepassingen daarvan voor het onderwijs en het leerproces van studenten.

Voor deze proeftuin is gebruik gemaakt van de volgende bouwstenen met betrekking tot docentkenmerken⁹:

- Individuele behoeftes en interesses: de verdiepende bijeenkomsten binnen deze proeftuin worden ingezet op basis van de behoefte van deelnemende docenten.
- Voorkennis: de verdiepende bijeenkomsten worden ingezet op basis van de wensen van docenten om meer kennis te vergaren over het onderwerp.

Inhoud en opzet

De proeftuin (Digitaal) Formatief Toetsen is opgebouwd volgens de principes van formatief toetsen. Dat wil zeggen dat de proeftuin begint met een algemene bijeenkomst waarin de theorie en het proces van formatief toetsen wordt geïntroduceerd. Aan het eind van deze eerste bijeenkomst worden de behoeften van de docenten in kaart gebracht. Deze behoeften vormen de basis om te bepalen welke fase(s) van de formatieve toetscyclus meer aandacht heeft/behoeven in de vervolgbijeenkomst(en). Als docenten bijvoorbeeld moeite blijken te hebben met het formuleren van leerdoelen, kan ervoor gekozen worden om in de volgende bijeenkomst in te gaan op de eerste fase van de formatieve toetscyclus. Let op: het is van cruciaal belang dat elke fase altijd wordt besproken binnen het kader van de volledige cyclus van formatief toetsen. Je kunt inzoomen op een bepaalde fase, maar vergeet daarbij niet het belang te vermelden van de voorgaande en vervolgfase(s). De proeftuin eindigt met een korte, algemene bijeenkomst waarin we reflecteren op de leerdoelen en succescriteria van de proeftuin, en waarin docenten wordt gevraagd een vragenlijst in te vullen om de proeftuin te verbeteren.

Voor de algemene en verdiepingsbijeenkomsten zijn Powerpointpresentaties beschikbaar. Verder zijn er een voorbereiding voor de eerste bijeenkomst, een korte inleiding op het thema formatief toetsen, een placemat en links naar de video en een animatie beschikbaar. Tot slot hebben we een observatieschema ontwikkeld dat gebruikt kan worden om te reflecteren op de video-opnamen van (collega-)docenten. Het materiaal is te downloaden via www.versnellingsplan.nl/zones/docentprofessionalisering.

Algemene bijeenkomst – inleiding. Voorafgaand aan de onderwijsperiode, 3 uur.

- Voorbereiding: drie opdrachten. Let op: plaats de video, animatie, inleidende tekst en placemat op een leeromgeving waar docenten deze kunnen bekijken.
- Formatief toetsen: definitie, modellen en competenties.
- De behoeften van docenten in kaart brengen en een plan opstellen voor de vervolgbijeenkomst(en).

Een of meer verdiepingsbijeenkomsten – verdiepingsfasen van formatief toetsen.

Voorafgaand aan of tijdens de onderwijsperiode, 2 uur.

- Voorbereiding: video-opdracht (zie PowerPointdia's)
- Verdieping van een of meer fasen van formatief toetsen.
- Het uitwisselen van video-opnamen, invullen van het observatieformulier (Bijlage 5) om te reflecteren op de video en ervaringen te bespreken.

Algemene bijeenkomst – samenvatting en conclusie. Voor, tijdens of na de onderwijsperiode, 2 uur (kan ook als onderdeel van de laatste verdiepingsbijeenkomst).

- Samenvatting en conclusie: de vijf fasen van de formatieve toetscyclus, leerdoelen, succescriteria.
- Evaluatie van de proeftuin.

Evaluatie

De Zone Docentprofessionalisering van het SURF Versnellingsplan hoort graag uw ervaringen. Daarom vragen wij deelnemers van de proeftuin om een vragenlijst in te vullen. De resultaten worden gebruikt om de proeftuin te verbeteren en om andere instellingen in het hoger onderwijs te inspireren. Op de website www.versnellingsplan.nl worden de uitkomsten van de evaluatie gedeeld. Deze uitkomsten worden met enige regelmaat bijgewerkt als er nieuwe data beschikbaar is.

Voor wie?

Er zijn drie verschillende vragenlijsten:

1. Een vragenlijst voor de onderwijskundig specialist
2. Een vragenlijst voor de docenten/docenten
3. Een vragenlijst voor de bijbehorende studenten die ervaring met blended onderwijs hebben opgedaan via hun docent.

Wanneer?

Onderwijskundig specialist(en) en docenten vullen de vragenlijst in tijdens de laatste bijeenkomst. Docenten kunnen hun studenten de vragenlijst toesturen voor of na de laatste bijeenkomst.

Hoe?

De vragenlijst kan digitaal worden ingevuld. De digitale links en QR-codes staan hieronder weergegeven.

Voor vragen kunt u mailen naar de onderzoekers van de Zone Docentprofessionalisering: Dorien Hopster-den Otter, d.denotter@utwente.nl
Marlies ter Beek, m.terbeek@utwente.nl

Vragenlijst onderwijskundig specialist
Nederlandstalig

De Nederlandstalige vragenlijst voor de onderwijskundig specialist is [hier](#) te vinden.
Of via de volgende QR-code:

Vragenlijst docenten/docenten
Nederlandstalig

De Nederlandstalige vragenlijst voor de docenten is [hier](#) te vinden.
Of via de volgende QR-code:

Vragenlijst studenten
Nederlandstalig

De Nederlandstalige vragenlijst voor de studenten is [hier](#) te vinden.
Of via de volgende QR-code:

Vragenlijst onderwijskundig specialist
Engelstalig

De Engelstalige vragenlijst voor de onderwijskundig specialist is [hier](#) te vinden.
Of via de volgende QR-code:

Vragenlijst docenten/docenten
Engelstalig

De Engelstalige vragenlijst voor de docenten is [hier](#) te vinden.
Of via de volgende QR-code:

Vragenlijst studenten
Engelstalig

De Engelstalige vragenlijst voor de studenten is [hier](#) te vinden.
Of via de volgende QR-code:

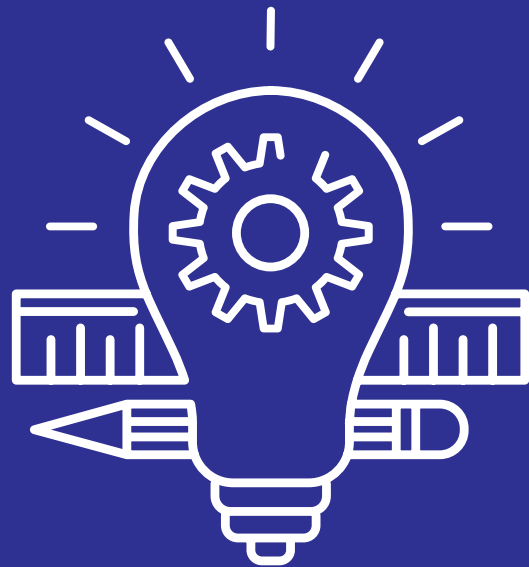

Referenties

- Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and classroom learning. *Assessment in Education Principles Policy and Practice*, 5, 7–74. doi:10.1080/0969595980050102.
- Black, P. & William, D. (2009). Developing the Theory of Formative Assessment. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 21(1), 5-31. doi:10.1007/s11092-008-9068-5
- Trumbull, E. & Lash, A. (2013). *Understanding formative assessment: Insights from learning theory and measurement theory*. www.wested.org/online_pubs/resource1307.pdf
- Wiliam D. (2011). What is assessment for learning? *Studies in Educational Evaluation*, 37(1),3-14. doi:10.1016/j.stue-duc.2011.03.001
- Antoniou, P., & James, M. (2014). Exploring formative assessment in primary school classrooms: Developing a framework of actions and strategies. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 26(2), 153-176. doi:10.1007/s11092-013-9188-4
- Gulikers, J.T.M. & Baartman L.K.J. (2017). *Doelgericht professionaliseren: formatieve toetspraktijken met effect! Wat DOET de docent in de klas?* Universiteit Wageningen, Hogeschool Utrecht.
- Bennett, R. E. (2011) Formative assessment: a critical review. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 18(1),5-25. doi:10.1080/0969594X.2010.513678
- Schildkamp, K., Hopster-den Otter, D., ter Beek, M., Uerz, D., & Horvers, A. (2021). *Bouwstenen voor effectieve docent-professionalisering in het hoger onderwijs gericht op onderwijsinnovatie met ict: Versie 2.0*. Utrecht, Nederland: Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT.

Materialen

Proeftuin Formatief Toetsen

Algemene sessie:

Introductie formatief toetsen

De afgelopen jaren is er binnen het onderwijs veel aandacht geweest voor formatief toetsen (ook wel diagnostisch toetsen of formatief evalueren genoemd), omdat het de leerresultaten en het leerproces van studenten kan verbeteren¹. Formatief toetsen is het verzamelen, interpreteren en gebruiken van informatie over het leerproces door docenten, studenten of medestudenten. Het doel hiervan is betere of beter onderbouwde beslissingen te nemen over vervolgstappen voor lesgeven en leren dan als deze informatie niet was ontlokt².

Deze definitie toont verschillende kenmerken van formatief toetsen:

- Formatief toetsen kan worden toegepast door *verschillende mensen*. Docenten worden vaak gezien als degenen die verantwoordelijk zijn voor het interpreteren en inzetten van informatie. In deze definitie wordt echter benadrukt dat studenten ook actief betrokken zijn, die zichzelf of hun medestudenten kunnen toetsen.
- Het bewijs over het leerproces van een student kan *meerdere vormen* aannemen, variërend van informeel tot formeel. Een docent of student kan bijvoorbeeld informatie halen uit gesprekken, opdrachten, observaties in de klas, een digitale app of een toets.
- Het bewijs over het leerproces van een student wordt *doelgericht* verzameld. Dit onderscheidt formatief toetsen van een algemene theorie over lesgeven en leren.
- De focus ligt bij formatief toetsen op de *beslissingen over de vervolgstappen* in het lesgeven en leren. Dat betekent dat formatief toetsen niet alleen een toetsinstrument is dat gegevens verzamelt over het leerproces van een student, maar ook een proces is waarin deze informatie wordt geïnterpreteerd en gebruikt om dat leerproces te ondersteunen.
- Hierdoor kunnen er *betere of beter onderbouwde* beslissingen worden genomen, dan als deze informatie niet was ontlokt tijdens het formatieve proces. Dit deel van de definitie laat zien dat de vervolgstappen niet per se hoeven af te wijken van het oorspronkelijke plan. Soms is de beste vervolgstap om te doen wat de docent oorspronkelijk van plan was voordat er bewijs werd ontlokt. In dat geval zou het formatief toetsen niet tot andere vervolgstappen leiden, maar zouden deze stappen beter onderbouwd zijn.

Er wordt vaak een onderscheid gemaakt tussen formatief toetsen en summatief toetsen. Formatief toetsen wordt gekenmerkt door het doel studenten te ondersteunen in het leerproces. Summatief toetsen is bedoeld om een uiteindelijke beslissing te nemen over het leerproces van de student, bijvoorbeeld met het oog op selectie, certificatie of verslaglegging³.

Er zijn verschillende theoretische modellen ontwikkeld om inzicht te bieden in het formatieve toetsproces⁴⁻⁶. In deze proeftuin wordt het model van Gulikers en Baartman⁶ gebruikt, dat laat zien hoe docenten formatief toetsen in de praktijk kunnen brengen.

Het model bestaat uit vijf stappen:

1. **Verhelder samen met je studenten de verwachtingen ten aanzien van het onderwijs:**
Dit betekent dat docenten en studenten duidelijke leerdoelen en succescriteria kunnen formuleren, waaruit de gewenste prestatie blijkt.
2. **Ontlok en verzamel studentreacties:**
In deze fase gebruiken docenten verschillende informele en formele instrumenten om doelgericht gegevens te verzamelen over de huidige prestaties van de studenten. Voorbeelden van deze instrumenten zijn opdrachten, toetsen en observaties.
3. **Analyseer en interpreteer studentreacties:**
Docenten nemen de tijd om de huidige prestaties te vergelijken met de gewenste leerdoelen en succescriteria. Ze analyseren mogelijke misconcepties en koppelen deze aan de individuele omstandigheden van de studenten, bijvoorbeeld de geleverde inzet, de gemaakte vooruitgang, en de specifieke context. Ze kunnen de studenten ook activeren om hun prestaties zelf te analyseren.
4. **Communiceer met studenten over de resultaten**
In deze fase wordt concrete feedback gegeven, gericht op de huidige misconcepties en op hoe ze hun resultaten kunnen verbeteren. Self- en peerfeedback worden vaak genoemd als krachtige formatieve toetspraktijken in deze fase.
5. **Onderneem vervolgstapjes: pas het onderwijs en leren (zo nodig) aan**
Ten slotte bepalen de docenten welke vervolgstappen ze moeten nemen. Ze kunnen minimale feedback geven, het leerdoel opnieuw onderwijzen, de misconceptie wegnemen of de student verder laten oefenen in het geval van misconcepties⁷. Als het leerdoel is bereikt, kunnen ze een nieuw leerdoel kiezen. In dat geval begint de formatieve toetscyclus opnieuw en wordt er een iteratief proces gecreëerd.

Het gebruik van technologie kan de docenten en studenten in deze fasen van formatief toetsen ondersteunen. Er zijn bijvoorbeeld verschillende digitale hulpmiddelen die een snel en nauwkeurig overzicht kunnen geven van de huidige prestaties van alle studenten in de klas. Bepaalde hulpmiddelen kunnen helpen bij het analyseren van de verzamelde informatie, en kunnen (suggesties voor) feedback geven over hoe studenten hun werk kunnen verbeteren⁸.

Er zijn verschillende factoren van belang voor een succesvolle implementatie van formatief toetsen. Ten eerste hebben docenten een positieve houding nodig ten opzichte van formatief toetsen en moeten zij de benodigde kennis en vaardigheden ontwikkelen. Ten

tweede moeten studenten actief betrokken worden en kunnen reflecteren op hun leerproces. Ten slotte is er ondersteuning vanuit de onderwijsinstelling nodig, bijvoorbeeld door het beschikbaar stellen van faciliteiten en tijd om te experimenteren met formatief toetsen.

Referenties

1. Black, P., & Wiliam, D. (1998). Assessment and classroom learning. *Assessment in Education Principles Policy and Practice*, 5, 7–74. doi:10.1080/0969595980050102.
2. Black, P. & William, D. (2009). Developing the Theory of Formative Assessment. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 21(1), 5-31. doi:10.1007/s11092-008-9068-5
3. Trumbull, E. & Lash, A. (2013). *Understanding formative assessment: Insights from learning theory and measurement theory*. www.wested.org/online_pubs/resource1307.pdf
4. Wiliam D. (2011). What is assessment for learning? *Studies in Educational Evaluation*, 37(1),3-14. doi:10.1016/j.stue-duc.2011.03.001
5. Antoniou, P., & James, M. (2014). Exploring formative assessment in primary school classrooms: Developing a framework of actions and strategies. *Educational Assessment, Evaluation and Accountability*, 26(2), 153-176. doi:10.1007/s11092-013-9188-4
6. Gulikers, J.T.M. & Baartman L.K.J. (2017). *Doelgericht professionaliseren: formatieve toetspraktijken met effect! Wat DOET de docent in de klas?* Universiteit Wageningen, Hogeschool Utrecht.
7. Bennett, R. E. (2011) Formative assessment: a critical review. *Assessment in Education: Principles, Policy & Practice*, 18(1),5-25. doi: 10.1080/0969594X.2010.513678

Vorbereidende opdracht voor de eerste algemene bijeenkomst

A. Stel jezelf voor

Inleiding

Als je een klas les gaat geven, wil je de studenten waarschijnlijk eerst een beetje leren kennen: wie zijn ze, wat hebben ze tijdens en naast hun studie gedaan, waarom hebben ze deze studie gekozen, enz. Wanneer je wat meer weet over de studenten, krijg je meer inzicht in wat ze willen en nodig hebben van jou als docent.

In deze proeftuin doen we hetzelfde: we willen elk van jullie leren kennen, zodat iedereen weet wie er aan deze proeftuin meedoet. Daarnaast helpt deze informatie ons om jullie vragen zo goed mogelijk te beantwoorden.

Opdracht 1 (10 minuten)

Stel jezelf voor via een document of video op de elektronische leeromgeving, en beantwoord daarbij de volgende vragen (geef korte en bondige antwoorden):

1. Hoe heet je?
2. Waar ben je werkzaam op deze instelling?
3. Wat is je ervaring met formatief toetsen?
4. Wat zijn je verwachtingen van de proeftuin en de onderwijskundig specialist?

B. Formatieve toetscyclus

Inleiding

In de afgelopen jaren is er binnen het onderwijs en de onderwijskunde brede aandacht geweest voor formatief toetsen. Maar wat bedoelen we met formatief toetsen?

En hoe kunnen we het implementeren?

Activiteit (60 minuten)

1. Beschrijf wat formatief toetsen voor jou betekent
2. Beschrijf een concrete situatie waarin je formatief toetsen hebt gebruikt (of waarin je dacht dat je het gebruikte). Als je niets kunt bedenken, vraag dan aan een collega of hij/zij een voorbeeld weet van formatief toetsen.
3. Bekijk de animatie op het model van Gulikers en Baartman
4. Bekijk de video

5. Beantwoord de volgende vragen voor jezelf:

- Wat is formatief toetsen?
- Waarom is het gebruik van formatief toetsen belangrijk voor jou als docent?
- Waarom is het gebruik van formatief toetsen belangrijk voor je studenten?

C. Reflectie

Inleiding

Je bent inmiddels al een beetje bekend met het model van Gulikers en Baartman (2017). Er zijn vijf fasen en die moeten op elkaar worden afgestemd. Je weet ook dat je alle vijf de fasen in samenhang met elkaar moet doorlopen om formatief toetsen optimaal te benutten.

Activiteit (40 minuten)

1. Kijk nog eens naar de ervaring die je hebt opgeschreven bij deel b – punt 2 en beantwoord de volgende vragen voor jezelf:
  - Welke fasen heb je doorlopen?
  - Hoe kon je de volledige cyclus doorlopen?
2. Welke diepgaande informatie uit het model van Gulikers en Baartman heb je nodig om ermee te kunnen werken? Schrijf je persoonlijke leervraag op.
3. Lees de korte inleiding over formatief toetsen
4. Bekijk de placemat over formatief toetsen
5. Wat was het antwoord op jouw leervraag?
6. Wat heb je geleerd over formatief toetsen?
7. Wat wil je nog meer leren tijdens de bijeenkomsten?

Observatieschema

Leerdoelen en succescriteria rubric/observatieschema¹

Onderwijsinstelling	
Naam docent	
Naam observator	
Aantal studenten	
Soort college	
Datum	
Leerdoel van de docent (indien van toepassing)	

Geef in de onderstaande tabellen aan welke voorbeelden van docentgedrag je hebt waargenomen tijdens het college van je collega-docent of tijdens je eigen college (als je dat hebt opgenomen). Dit zijn alle succescriteria per leerdoel en de fase van de formatieve toetscyclus. Je kunt ervoor kiezen je op alle fasen te richten of op één bepaalde fase. Let op: het is niet nodig dat alle succescriteria in één college worden gebruikt (en dus waargenomen). Schrijf ook de algemene dingen op die je hebt opgemerkt met betrekking tot elk van de fasen die je waarneemt. Probeer zo concreet mogelijk te zijn: Hoe heeft de docent (of jij in het geval je dit als self-assessment gebruikt) dit gedrag laten zien?

¹ Op basis van:

1. Gulikers, J. & Baartman, L. (2017). Doelgericht professionaliseren: formatieve toetspraktijken met effect! Wat DOET de docent in de klas? NRO-PPO.
2. Wolterinck, C.H., Schildkamp, K., van Merriënboer, J., & Visscher, A.J. (januari, 2018). Assessment for Learning: a cognitive task analyses of the explicit and implicit knowledge of teachers in secondary education. Paper presented at the International Congress for School Effectiveness and Improvement, Singapore, Singapore
3. lerenvantoetsen.nl/wp-content/uploads/2019/12/Observeren-van-FT-activiteiten-tijdens-het-onderwijs-materialen.pdf

Fase 1: Verwachtingen naar studenten te verhelderen door het ontwikkelen en delen van leerdoelen en succes criteria

Docentgedrag met betrekking tot het verhelderen van verwachtingen.	Selectievakje
De docent bespreekt het leerdoel/de leerdoelen voor het college met de studenten.	
De docent bespreekt het leerdoel/de leerdoelen voor de module/het semester/het jaar met de studenten.	
De docent bespreekt met studenten het belang van de leerdoelen en het bereiken ervan.	
De docent controleert of de studenten de leerdoelen begrijpen.	
De docent bespreekt met studenten hoe een goed uitgevoerde taak eruit ziet (de succescriteria).	
De docent betreft de studenten in het formuleren van succescriteria of laat de studenten deze zelf ontwikkelen.	
De docent gebruikt voorbeelden van verschillende kwaliteit om studenten te laten zien hoe succes eruit ziet.	
De docent verwijst tijdens het college meerdere keren naar de leerdoelen.	
De docent verwijst tijdens het college meerdere keren naar de succescriteria.	
Aantekeningen observatie:	

Fase 2: Studentreacties te verzamelen door middel van informele en formele data

Docentgedrag met betrekking tot het verzamelen van reacties.	Selectievakje
De docent verzamelt informatie over het leren van studenten in relatie tot de leerdoelen en succescriteria.	
De docent gebruikt verschillende manieren om informatie te verzamelen (bijvoorbeeld praktijkexamens, quizjes, vragen stellen, presentaties).	
De docent verzamelt informatie over het leerproces van alle studenten.	
De docent gebruikt technologie bij het informatie verzamelen.	
De docent stelt vragen gericht op het begrijpen en identificeren van misconcepties in plaats van vragen naar het goede antwoord.	
De docent laat zien dat fouten maken mag tijdens het verzamelen van informatie over het leren van studenten.	
De docent vraagt studenten om hun antwoorden uit te leggen of verder toe te lichten.	
De docent moedigt de studenten aan om informatie te verzamelen over hun leren in relatie tot de leerdoelen en succescriteria.	
De docent laat studenten hun reacties en antwoorden aan elkaar uitleggen.	
De docent gebruikt vormen van peer- en selffeedback zodat studenten elkaars en hun eigen begrip verder kunnen evalueren en uitdiepen.	
Aantekeningen observatie:	

Fase 3: Studentreacties analyseren in relatie tot de leerdoelen

Docentgedrag met betrekking tot het analyseren van studentreacties.	Selectievakje
De docent neemt de tijd om studentreacties diepgaand te bespreken.	
De docent analyseert de studentreacties in relatie tot de leerdoelen en succescriteria.	
De docent identificeert misconcepties, sterke en zwakke punten op klasniveau.	
De docent oordeelt niet te snel, stelt vervolgvragen en verzamelt aanvullend bewijs.	
De docent laat studenten hun eigen werk vergelijken met de succescriteria.	
De docent laat studenten elkaars werk vergelijken op basis van de succescriteria.	
De docent gebruikt technologie om studentreacties te analyseren en te interpreteren (bijvoorbeeld Kahoot/Mentimeter/Socrative app of een digitale leeromgeving).	
Aantekeningen observatie:	

Fase 4: Met studenten communiceren over hun resultaten in relatie tot de leerdoelen en succescriteria

Docentgedrag met betrekking tot communiceren.	Selectievakje
De docent bespreekt de sterke punten van de hele klas.	
De docent bespreekt verbeterpunten van de hele klas.	
De docent bespreekt de sterke punten met (groepjes) individuele studenten.	
De docent bespreekt de verbeterpunten met (groepjes) individuele studenten.	
De docent laat studenten hun eigen sterke punten en verbeterpunten benoemen.	
De docent geeft feedback gerelateerd aan de leerdoelen en succescriteria.	
De docent geeft studenten feedback tijdens het werken aan een taak.	
De docent geeft concrete verbeter suggesties in relatie tot de leerdoelen en succescriteria.	
De docent betreft studenten in het geven van feedback (self- of peerfeedback).	
Aantekeningen observatie:	

Fase 5: Het lesgeven en leren aanpassen op basis van de verzamelde informatie

Docentgedrag met betrekking tot het aanpassen van het lesgeven en leren.	Selectievakje
De docent past de instructie aan op basis van de analyse van studentreacties:	
Hun sterke punten, zwakke punten en misconcepties	
Op individueel/groepje/klas niveau	
Leerdoelen en leerlijnen	
De docent gebruikt een breed scala aan instructievaardigheden, meer dan enkel herhalen, versnellen of vertragen.	
De docent gebruikt alternatieve vormen van instructie als een bepaalde vorm niet blijkt te werken.	
De docent is niet bang om af te wijken van een vooraf ontwikkeld plan voor het college of de module.	
De docent geeft studenten de gelegenheid om tijdens de module hun werk te verbeteren en voortgang te tonen.	
De docent besluit <u>samen met studenten</u> wat de volgende stap in hun leren is.	
De docent laat de studenten <u>individueel</u> bepalen wat de volgende stap in hun leren is.	
De docent past de instructie aan op basis van de analyse van studentreacties:	
Aantekeningen observatie:	

De resultaten bespreken

Bespreek de resultaten van je observatie met je collega's. Herken je jezelf in de resultaten? Heeft de observator bepaalde dingen gemist of anders waargenomen? Vul samen de onderstaande tabel in. Voor de inzet van formatief toetsen is het belangrijk dat alle fasen worden doorlopen. Neem daarom alle fasen en mogelijke consequenties in de bespreking mee, ook als de observatie uitsluitend gericht was op één bepaalde fase van de cyclus.

Fasen	Ontvangen feedback van de observator	Welke veranderingen ga je aanbrengen in je volgende college of module?
Fase 1: Verwachtingen verhelderen		
Fase 2: Studentreacties verzamelen		
Fase 3: Studentreacties analyseren en interpreteren		
Fase 4: Communiceren met studenten over resultaten		
Fase 5: Lesgeven en leren (zo nodig) aanpassen		

Het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT is een vierjarig programma van SURF, Vereniging Hogescholen en de VSNU dat inzet op het samenbrengen van initiatieven, kennis en ervaringen en snel en concreet aan de slag gaan met kansen voor het hoger onderwijs. Dit gebeurt in acht verschillende 'zones'. In de versnellingszone Docentprofessionalisering werken 18 instellingen aan de hand van vijf thema's aan de facilitering en professionalisering van docenten in hbo en wo.

Meer informatie en onze publicaties vind je op
www.versnellingsplan.nl